

BRAUN RÓBERT
FALTÓL FALIG AMERIKA



21. SZÁZAD
KIADÓ

Budapest, 2019

*Braun Róbert (1935–1944), apám unokatestvére
emlékének; ez az ő, a gyerekei és az unokái élete is
lehetett volna. De Auschwitzban megölték,
mielőtt megtudhatta volna, hogy létezik Amerika.*

*„Odalenn Délen, egy hanyag vidéken,
Ott nőttem fel, az utcán, a téren,
Jó időben a jó helyen
Rájöttem, a bugi hogy megyen
S hogy hány húr van a Memphis dúrban.”*
Fenyő Miklós: Amerika hangja

ELSŐ HONNAN HOVÁ

Sok jó nyitómondat van. Például ez: „Ma akkor elmegyünk Houstonba, de előbb még megreggelizünk New Orleansban.” Vagy ez: „Most miért állunk meg? Mert itt ölték meg Kennedyt. Holy shit!” Vagy az, hogy: „Egy térképet szeretnénk. – Térképet? Miért, nincs a telefonján Google Maps?” De a nyitómondatok előtt is van történet, mert valahogy odajutotunk, hogy ilyen mondatok megszülessenek.

1988 áprilisában, a Régiposta utcában a legjobb barátommal, Gáborral belestünk egy ablakon, hogy lássuk, hogyan jön Amerika Magyarországra. Ekkor építették az első McDonald'sot Budapesten. Párszor elmentünk a hatalmas ablakok előtt, persze semmit sem láttunk abból, ami odabenn történik, de úgy képzeltük, hogy amikor majd megnyílik az étterem és ide járhatunk, akkor egy inch-csel vagy mivel közelebb

leszünk Amerikához. Abban az évben elég sok minden történt – összeomlott a szocializmus, megalakult néhány párt, tüntettünk Václav Havel kiengedéséért a börtönből és a miskolci cigánygettó létrehozása ellen –, volt dolgunk elég; de ez már benne van más könyvekben. Gáborral a pesti bölcsészkarra jártunk, egyebek mellett angol szakra. Előtte meg összefutottunk egymással párszor itt-ott, tehát már a leendő McDonald's elé se véletlenül jutottunk.

Például a Radnóti Gimnázium folyosóján, meg a Műegyetem WC-jében a bölcsészkar felvételi közben, '84-ben, amikor a délelőttiek elmondták a délutániaknak, hogy mi volt az írásbelin. A Radnótiból látásból ismertük egymást, Gábor fölöttem járt hárommal, így nem lehetünk még barátok, ekkora távolságot áthidalni gimnáziumban lehetetlen. Az mindenképpen összekötött minket, hogy kezét már a WC-béli találkozáskor se mostunk, valahogy könyökkel evickéltünk ki – én mondjuk inkább hanyagságból, mint higiéniaból. De nagyon imponált, hogy miután végeztünk a felvételi kérdések megbeszélésével, és elindultunk kifelé, Gábor azt mondja: „Mégiscsak a pöcsöm a legtisztább testrészem. Minek mossak kezét utána?” Ez se rossz

nyitómondat. Aztán összefutottunk még a Wiener Walzeren, a Keletiben, egy évvel a felvételi után, útban Londonba/Párizsba. InterRaillel mentünk világot látni '85 nyarán, akkor ez nagy dolog volt, én Bársony Kátival, akkori barátnőmmel Marseille felé, Gábor Londonba Tündével, akkori feleségével, de Párizsig együtt. Valahol Salzburgnál, amikor már elég sötét volt kinn, jó volt gyertyafénynél egy kisüveges Hungária Extra Bruttal köszönteni első felnőtt utazásunkat. A mi huszadik századunk.

Később megnyílt a Régiposta utcai McDonald's, ahol sokat beszéltünk arról, hogy miként lehetne előállítani a Big Mac szószát, mert bár sokat vitatkoztunk, de azon soha, hogy ha van McDonald's-íz, akkor az a Big Mac szósa. És akkor a *Ponyvaregényt* még nem is láttuk, így nem tudtuk, hogy a Quarter Pounder az Párizsban a Royale sajttal. De a Big Mac az Le Big Mac, ott is.

Ekkortájt beszéltünk arról is, hogy el kéne menni Amerikába majd egyszer, és csinálni egy cross-countryt a gyerekeinkkel – valószínűleg feleségek nélkül, bár ebben nem voltunk teljesen biztosak –, ha egyszer majd lesznek gyerekeink, meg feleségünk; RV-vel, *recreational vehicle*-lel,

vagyis lakóbusszal, kis utakon, sok időt töltve délen, hogy lássuk és megértsük; óceántól óceánig. Több volt, mint vágy, kevesebb, mint terv; beszédmód inkább, olyasmi, ami van, a *déjà vu* és a remény közötti tartományban, jövő időben, nem feltételes módban. Vissza-visszatérő gondolat, hogy ezt fogjuk csinálni, viszonylag magabiztosan; nem az a kérdés, hogy lesz-e, hanem hogy mikor? Szöszmötölünk vele, szemléljük, mint egy játékot a vidámparkban; beszélünk róla, szórakoztatjuk magunkat, tesszük-vesszük, körülírjuk, hivatkozunk rá, mintha lenne, sokan unják. Feleségek, barátok, ismerősök mondják: ügyse; szófordulat, elvagyódás, a másik történet, ami lehetett volna – tudjuk, milyen az élet Kelet-Európában.

A beszédmód adott volt: cross-country lesz, gyerekek jönnek, a feleségek nem biztos. Ez párkapcsolati beszéd is volt; onnan indult, hogy mindenki jön, de a felszín alatt tartott a felé – ilyen-olyan okokból: kinél válás, kinél boldog házasság –, hogy mégsem; nem feleségeknek való világ ez. És – ismét: különböző okokból és módon – visszaadta a történetet; a gondolat születésénél a gyerekek benne voltak, a nők meg nem; a mi történetünk, két pasas, néhány gye-

rek, többen nem férnek bele. Bár Gábor szerint a gyerekek sem, ez már az emlékek homályába vész. Érvelnék, hogy gyerek mindenképpen kellett bele, a nélkül semmi értelme, ketten menni kocsival is lehet, de minék.

Ráadásul vannak pillanatok, melyek megerősítik, hogy ez úgy van jól, ahogy van. Például amikor New York és Washington között valahol Pennsylvaniában autózva Krisztával, pár évvel az esküvőnk után, a kétezres évek elején megálltunk egy kisvárosi kereszteződésben; egyik oldalon rozzant benzinkút, a másik oldalon egy motel, meg a boltsor a faárkádok alatt, egy használtautó-telep, mellette kivilágított diner, és én oda fordultam hozzá: „Na, látod, ez a cross-country. Nem gyönyörű?” Életem társa, utánozhatatlan arckifejezéssel, édes, elnéző, de egyben mérges mosollyal fordult felém: „Te beteg vagy. Menjünk már.”

Ekkor dőlt el, hogy ő nem jön. És valószínűleg az is, hogy ezt az életet Krisztával együtt éljük le.

'88 előtt is voltunk Amerikában, Gábor is, én is. Gyerekként a hetvenes években, meg a nyolcvanasokban kamaszként, de ezek nekem nem a cross-countryhoz tartoztak, nem is Ameriká-

hoz. A hetvenes években még a szüleimmel RV-vel is mentünk – Winnibago persze, megvannak a képek –, de az is valahogy kívül esett a tartományon. Nem a gyerekség nyomja el az emléket, hanem az, hogy nem ide tartozott; képeken láttam, képekkel emlékszem: ’71-ben ültem már az ENSZ előtt egy szobor ölében, majd ’77-ben Floridában jártam a Disney Worldben; ez mégis egy másik Amerika volt, nem az enyém, hanem valaki másé: épp arra jártam, mert vittek. Abban nem volt benne, hogy menni, csak az ott lenni; látni és nem nézni, érteni, tenni érte. Az a gyerekkor, ez itt egy felnőtt történet. Fontos ez, mert segít belőni, hogy mikortól lehet már, hiszen nemcsak rólunk van szó, hanem a gyerekeinkről is – ez visszatérő beszélgetés volt, mikor lehet már, mikor van a pillanat, amikor már és még igen. Nem a kortól függ csupán – attól is nyilván –, hanem hogy kinek mit jelent Amerika.

Mi, felnőtt férfiak, amerikaiak vagyunk, nem születés vagy állampolgárság jogán, sokkal inkább azon a megfoghatatlan módon, ahogy beivódnak az olyan mondatok, hogy *„Nem tudom megvonni Öntől a vigasztalást, amit a Köztársaság köszönete nyújthat, a köztársaságé, amiért a fiai*

az életüket adták [...] és csak szerettei becses emléket hagyja meg, a fennkölt büszkeségét, amiért a legértékesebbet áldozta föl a szabadság oltárán”.
Olvastam könyvben, hallgattam filmen, és az enyém volt, pontosabban én voltam ez: ebben hittem, ezt szerettem volna. Köztársaságpárti, nem a királyság ellenében, hanem a republika miatt. És, amit Obama óta belehallottam: „*Yes, we can.*” Nekem ez a köztársaság: a közösen élt szabadság, egymást segítő, támogató közösség. Jobb élet, bármi is a jobb, ami nem bánt, nem öl; segíteni, aki lemarad, néha adni, nem csak elvenni. A republikában ott az elismerés és az érdemesség kultúrája, az élni és élni hagyni tisztelete, nagyjából ennyi, nem kell több.

Minden, amit csinálok, erről szól: egyetem, tudomány, újság, fesztivál, üzlet – egyik sem érdekel különösképp; a szabadság érdekel, a támogató együttműködés finom szövete; a lázadás az elnyomás, az üres tekintély, a nyomorító hatalmak ellen; a tudat, hogy soha nincs vége, míg élek mosolygok, örülök. Engem a mindenkori holnap izgat, mert az még nincs, és én teremtem. Amerikai vagyok, pont úgy, amint egy haldokló szenátor mondta volt épp egy pillanattal a halála előtt: „*Az amerikaiak soha nem adják föl. Soha*

nem alkuszunk, soha nem menekülünk a történelem elől.” Gábor puhább, ő lágyabban él, erősebb gyökerei vannak a múltban. Fordító: míg én a jövőt élem bele a múltba, ő rendesebb – a múltat fordítja a jövőre. Nem csalódtam még benne.

A nyolcvanas években, mikor ezt elgondoltuk először, akkor elvagyódás volt, reménytelen – cross-country, Köztársaság –, nem gondoltuk volna, hogy valaha lesz. Később, amikor már benne voltunk egy verzióban, a rendszerváltás után a köztársaságszerű féleségben, akkor meg úgy, hogy lesz-e ez úgy, hogy a megsárgult lapon örzi valaki a polcon, mert generációk félik és vigyázzák, mint nagy kincset, és előveszik, ha kell, de ott van biztonságban a könyvben. A cross-country csak rajtunk múlik – többé-kevésbé –, a köztársaság nem, ahhoz kevesen vagyunk. Ritka, áldott pillanatokban megvolt, vágytuk Amerikát, de mindig valami rossz másolat lett belőle, nem is utánzat, hanem giccs, közhely, vagy még rosszabb, lemondás, reménytelenség, kifigurázott, cinikus reménytelenség. Mátraderecskén, a Recsk melletti faluban, ahol sokat nyaraltunk a kilencvenes években, Floridának hívták a gazdagabb részt, egy faluval odébb Csikágónak a domboldalon épült kis telepet, ahova a gyöngyösiek

nyaralni jártak. Valami Amerika: a szabadságnál kevesebb, az irigységnél több.

Miután a gyerekek lettek, világos volt, hogy ők is jönnek, ez rájuk is tartozik; négyen vannak, két lány nálam, kettő Gábornál – Nóri, Bori, Sári, Rózi –, szépen sorban Braun és Wertheimer lányok, orgonasípok, tehát elég pontosan kell belőni, hogy mikor van a most, amikor már és még menni lehet. A márhoz pedig jó tudni, hogy hogyan emlékszünk. Más idők voltak, amikor mi mentünk gyerekként, zártabbak, szigorúbbak mindenféle értelemben, nem csak a szocializmus miatt; ezt is bele kellett tekerni, hogy kinek mit jelent majd és hogyan, meg együtt nekünk, felnőtteknek, gyerekeknek, apáknak, lányainknak. Közben kinőttünk a szocializmusból, bele a felnőttébe meg a szabadságba, és ott volt lebegő feszültségként, hogy előbb-utóbb eljön a pillanat, amikor döntenünk kell, hogy most van most. A lebegés jó szó. Érzékeny, puha. Ad mozgásteret.

Nem voltak szigorú megfontolások: keretek, utalások inkább. Nőttünk bele a cross-countryba, érzésből, hogy akkor majd most jön el a pillanat. Egyik nap még úgy volt, ahogy mindig: beszédmód; aztán meg beszélgetés; aztán meg ültünk egy asztalnál, párhuzamosan kerestünk

repülőjegyet, és mikor megvolt, megnyomtuk a gombot, hogy akkor most. Volt sok utólagos magyarázat, racionalizáció, hogy miért: az életkorok, a válás, a biztonság, a disszidálás, meg az álommegvalósítás; közben meg semmi ilyesmi, ültünk Nagymaroson a teraszon, előttünk whiskey, beszélgettünk, közben eldőlt, két év múlva megyünk, és akkor tudtuk, hogy két év múlva megyünk.



Először 1980-ban jártam igaziból Amerikában: „*Leettem magam, szóltam a pincérnek, hogy hozzon nekem oldószert. Erre Tom Christy odasúgta a pincérnek, biboldószert hozzon, érted, nem oldószert, biboldószert. Nem oldó-, biboldó...*” Mert az egyik ügy: hogy ismerem kívülről-belülről, minden megvan, mert láttam, megéltem, szélesvásznon meg képernyőn, nincs olyan sarok, utca, kép, ami ne lenne meg. Másrészt meg fogalmam sincs semmiről, egyáltalán nem értem, szinte semmit, hogy miért olyan kedvesek, meg miből vannak a házak – tényleg: papírból? –, hogyan lehet ilyen kövérnek lenni, meg annyi néven nevezni a tojásféléket a reggelinél. Tehát ez az

ismerős ismeretlenség, bensőséges távolságtartás, meg nem értett enyémiség: nem ellentétpárok, szinesztézia inkább, a különböző mélységek érzékelése más-más érzékszervekkel, és mégiscsak egyszerre.

Tizenévvvel később meg Woody Allen jön szembe – nem, ez most nem szófordulat, hanem történet, igaziból –: Békés Palival vacsorára voltunk hivatalosak helyi barátainkhoz, ő a Columbián volt, én a Rutgersen, néha bementem hozzá New Yorkba, 'sten nyugosztalja. Bort szeretünk volna vinni, hogy ne érkezzünk üres kézzel, de vasárnap lévén az alkoholboltok zárva voltak, és a közértek még nem árultak bort, és akkor kitaláltuk, hogy viszünk egy ananászt, ami nekünk remekül egzotikus volt – '92-ben vagyunk, alig lett kapitalizmus a nagykörúton –, és a Broadwayn bementünk egy zöldségboltba, és a bejáratnál az igazi Alvy Singerbe botlottam, szembe húzott kalappal, barna, kicsit kopott flaneling, chino, beleégett a retinámba, de ezt rajtunk kívül senki nem vette észre. Vagy mindenki, csak senkit nem érdekelt, mert az mégse úgy van, hogy megállítják, hogy „ez az a pasas a tévéből”. Mi mondjuk percekig nem kaptunk levegőt. Ekkortól New York megvolt igaziból, az enyém:

egybe ment a vászon és a retina, mindegy is volt innen, hogy mi van melyikben. Kellett azért pár hétvégével később az is, hogy kimenjünk Palival Coney Islandra – ismét csak: ahol Alvy Singer felnőtt a hullámvasút alatt –, ültünk egy sziklán, lábunk a vízben, és azon elméltünk, hogy kinn kéne maradni, de most rendszerváltás van, és mégiscsak haza kellene menni. Most talán lesz ott is Köztársaság. Aztán Pali meghalt, én meg disszidáltam Bécsbe. De akkor jó volt New Yorkban ezen elmélni.

Addig Amerika meg a Köztársaság bennünk volt, például mikor '89-ben Vig Monival, a *Magyar Narancs* tragikusan fiatalon meghalt egyik alapítójával, akkori barátnőmmel, Verebes Jánóval, Gáborral közös jóbarátunkkal, és a csodálatos emberi jogász, ügyvéd-aktivista Pelle Andival Berlinben voltunk, keresztül a Check Point Charlie-n először egyedül: „tiszta Amerika” mondtuk akkor; majd egy berlini lakásban, amit valahogy, valakitől kaptunk, talán Moni szerezte; hatalmas, közepén zongora, kergetőztünk benne, és egyszer csak Moni leült, és Scott Joplint játszott – tiszta Amerika –; nekünk meg ott volt a szabadság. Nem sírtunk, pedig lehetett volna.